

بسمه تعالی

کرونا و مقایسه کرامت انسانی در نظام مردمسالاری دینی و لیبرال سرمایه‌داری

طرح مسئله

شیوع بیماری کرونا سبب شکل‌گیری شرایط دشوار و بحرانی در بسیاری از کشورهای دنیا شده است. وقتی این بیماری وارد ایران شد، دولت‌ها و رسانه‌های غربی فرصت مناسبی پیش‌روی خود دیدند تا فشار رسانه‌ای و روانی بر ملت و دولت ایران را افزایش دهند و رنج کرونا بر جامعه و حکومت ایران را مضاعف کنند. اپیدمی کرونا اما، خیلی زود کشورهای غربی را نیز در نوردید و در شرایط کنونی آمریکا و انگلیس وضعیت بسیار وخیم‌تری از ایران در این زمینه دارند. یکی از موضوعات اساسی بشر که در بحران کرونا نظام‌های سیاسی را به آزمون واداشت، چگونگی مواجهه آن‌ها با انسان و توجه به تکریم و کرامت انسان بوده و هست. این نوع مواجهه با رویکرد و نگرش مکاتب فکری این نظام‌های سیاسی به انسان رابطه و ثیقی دارد، بنابراین بررسی مقایسه‌ای چگونگی مواجهه جمهوری اسلامی ایران و کشورهای غربی با بحران کرونا، از یک منظر بررسی مقایسه‌ای کرامت انسان در نظام مردم‌سالاری و لیبرال-سرمایه‌داری غرب است.

در مطلب پیش‌رو ابتدا به چیستی کرامت انسان و جایگاه آن در مکتب اسلام و اندیشه غرب می‌پردازیم و سپس توجه و یا عدم توجه به کرامت انسان در جلوگیری از بحران کرونا را با مقایسه اقدامات جمهوری اسلامی ایران و دولت‌های انگلیس و آمریکا (به عنوان نمایندگان اصلی لیبرال سرمایه‌داری) بررسی می‌کنیم.

مفهوم‌شناسی کرامت

واژه کرامت (به فتح کاف و میم) در لغتنامه دهخدا هم به معنای بزرگی و ورزیدن، سخاوت و جوانمردی و هم به معنای بزرگ داشتن کسی آمده است. در سایر فرهنگ لغت‌ها، همچون فرهنگ عمید نیز همین معانی و نیز معنای ارجمندی برای آن تعریف شده است. در زبان انگلیسی این واژه با مفاهیمی همچون Dignity (وقار، شأن، مقام، بزرگی)، Benevolence (سخاوت‌مندی، خیرخواهی) و... معنا شده است. معنای کرامت اما در زبان خود، یعنی زبان عربی، عمق بیشتری دارد. در عربی کرامت اسمِ اکرام است و گاهی به جای آن به کار می‌رود. طبق تعریف راغب اصفهانی از این مفهوم روشن می‌شود که صفت کَرَم وقتی متصف به خداوند شود، اسمی است که از احسان و انعام

پروردگار خبر می‌دهد و وقتی متصف به انسان می‌شود اسمی است که خبر از اخلاق و رفتار پسندیده انسان می‌دهد و به‌طور کلی هر چیز شریفی در محدوده جنس خودش با وصف کریم بیان می‌شود. این بررسی لغوی از منظر شناخت مفهوم کرامت در قرآن و سپس مقایسه نگاه اسلام و غرب در این موضوع اهمیت دارد که در ادامه به آن می‌پردازیم.

کرامت انسان در قرآن و حدیث

کرامت انسان در قرآن را باید ذیل مفاهیمی همچون کَرَم و اکرام شناخت. مهمترین بعدی که خداوند انسان را تکریم داشته، برتر دانستن او بر سایر موجودات است که در آیه ۷۰ سوره الاسراء به روشنی می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا»؛ و حقاً که ما فرزندان آدم را (به وراثت از پدر به وسیله نعمت‌های مادی و معنوی) کرامت و شرافت بخشیدیم، و آنها را در خشکی و دریا (بر مرکب‌های مناسب) سوار کردیم و آنها را از انواع پاکیزه‌ها (چیزهایی که ملایم طبع آنهاست) روزی کردیم، و آنها را بر بسیاری از آفریده‌های خود (از جانداران و اجنه و اغلب فرشته‌ها) برتری کامل دادیم.

به گفته قرآن پژوهان آیه مذکور مهمترین آیه مورد بحث در زمینه کرامت انسانی است که پاسخ‌گوی پرسش‌های مهمی پیرامون کرامت انسانی می‌باشد. ظاهر این آیه «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» افزون بر این که جای هیچ گونه شکی در تکریم انسان از جانب خداوند باقی نمی‌گذارد، بیانگر کرامت ذاتی او نیز هست، یعنی این که انسان فی نفسه صرف نظر از آن که پیرو دین خاصی باشد یا نباشد، از این کرامت الهی برخوردار است. مفسران شیعه، از جمله علامه طباطبایی (ره) این موضوع را تأیید می‌کنند و ایشان عموم مشرکان، کافران و فاسقان را مشمول این نوع کرامت می‌دانند. علامه طباطبائی در تفسیر این آیه می‌گوید: «ظاهر آن است که این آیه بیان حال عموم بشر است. با چشم‌پوشی از اختصاص برخی از انسان‌ها به کرامت خاص الهی در قرب و فضیلت روحی آن‌ها، این کرامت عموم مشرکین و کافران و و فاسقان را شامل می‌شود.»^۱

در همین رابطه می‌توان به نامه امام علی (ع) به مالک اشتر نیز استناد کرد که در آن امام خطاب به مالک می‌فرماید: «وَأَشْعِرْ قَلْبَكَ الرَّحْمَةَ لِلرَّعِيَّةِ وَالْمَحَبَّةَ لَهُمْ، وَاللُّطْفَ بِهِمْ، وَلَا تَكُونَنَّ عَلَيْهِمْ سَبْعًا ضَارِيًا تَغْتَنِمُ أَكْلَهُمْ، فَإِنَّهُمْ صِنْفَانِ: أَمَّا أَحَدُكَ فِي الدِّينِ، وَأَمَّا نَظِيرُكَ فِي الْخَلْقِ، يَفْرُطُ مِنْهُمْ الزَّلَلُ، وَتَعْرِضُ لَهُمُ الْعِلَلُ، وَيُؤْتِي عَلَى أَيْدِيهِمْ فِي الْعَمَدِ وَالْخَطَأِ، فَأَعْطِهِمْ مِنْ عَفْوِكَ وَصَفْحِكَ مِثْلَ الَّذِي تُحِبُّ أَنْ يُعْطِيَكَ اللَّهُ مِنْ عَفْوِهِ وَصَفْحِهِ، فَإِنَّكَ فَوْقَهُمْ...» (مهربانی و محبت و لطف به رعیت را شعار قلب خود قرار ده، بر رعیت همچون حیوان درنده مباش که خوردن آنان را غنیمت دانی، که رعیت بر دو گروهند: یا برادر دینی تواند، یا انسان‌هایی مانند تو، که خطاهایی از آنان سر می‌زند، علل گناهی بر آنان

۱ - مصطفی سلیمی زارع و کاظم قاضی‌زاده، (۱۳۸۶)، «کرامت انسانی در پرتو قرآن و روایات»، مجله بینات، شماره ۵۳.

عارض می شود، و گناهای از آنان به عمد یا اشتباه بروز می کند، پس همان گونه که علاقه داری خداوند بخشش و چشم پوشی را به تو عنایت نماید رعیت را مورد عفو و چشم پوشی قرار بده. ...»^۲

کرامت ذاتی انسان که از سوی خداوند بعنوان یک حق ذاتی اعطاء شده است مصادیق مختلفی در آیات قرآن دارد که در ذیل از باب نمونه به برخی از آنها اشاره می شود:

۱- اولین مصداق کرامت خداوند به انسان را می توان اعطای مقام خلیفه الهی به انسان دانست که در آیه ۳۰ سوره بقره بر آن تصریح شده است: «وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً. قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ. قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ» (و (به یاد آر) هنگامی که پروردگارت به فرشتگان گفت: همانا من در روی زمین جانشینی قرار خواهم داد (نماینده خدا در آنجا یا جانشین ساکنان پیشین منقرض شده آنجا) گفتند: آیا در آن کسی را (جانشین) قرار می دهی که فساد می انگیزد و خون ها می ریزد؟! در حالی که ما تو را با توصیف به کمالات تسبیح می گوئیم و (از هر عیب و نقصی) تقدیس می کنیم خدا گفت: بی تردید من چیزی می دانم که شما نمی دانید.)^۳

مقام خلیفه الهی طبق تفاسیر قرآن، همچون تفسیر المیزان تنها مختص حضرت آدم و یا پیامبران معصوم نبوده است، بلکه همه انسان ها را شامل می شود، اما این مقام به صورت بالقوه در انسان وجود دارد و فعلیت بخشیدن به آن وابسته به این است که انسان اراده و اختیارش را در راه خدا به کار گیرد یا در خدمت شیطان.

۲- دومین بُعد از کرامت خداوند در حق انسان در چگونگی خلقت آدمی تعریف شده است. خداوند در آیه ۴ سوره تین می فرماید: «لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ»، (که به یقین ما انسان را در بهترین اعتدال و استقامت (در جسم و روان) آفریدیم (قامت مستقیم، اعضاء متناسب، بشره ظاهر، مغز متفکر، روح قابل فضایل دادیم) همچنین در آیه ۳ سوره تغابن نیز می فرماید: «خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَ كَمَ فَاَحْسَنَ صَوْرَ كَمَ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ» (آسمان ها و زمین را به حق (برای هدفی والا و عقلانی) آفرید و شما را (به این شکل خاص) مصور نمود و تصویرتان را (به لحاظ تناسب اعضا با اهداف روانی و صفات انسانی) زیبا کرد، و بازگشت (شما و دیگر زنده ها) به سوی اوست)

مفسرین و قرآن پژوهان این دو آیه را به معنای کرامت خداوند در حق انسان می دانند از این منظر که او را در بهترین ترکیب و صورت آفریده است. بسیاری از ترجمه های فارسی این آیات گویای این است که منظور از بهترین صورت و ترکیب انسان در این آیات، برخورداری انسان از تناسب و تعادل ظاهری و قوای باطنی همچون عقل و روح الهی است.

۳- دیگر کرامت خداوند در حق انسان، برتر دانستن انسان و مسجود ملائکه قرار گرفتن است که در آیات فوق نیز مستتر بوده، ولی آیات فروان دیگری بر این موضوع تصریح می کنند، از جمله در آیه ۲۹ سوره الحجر که می فرماید:

۲ - نهج البلاغه، نامه ۵۳، ترجمه حسین انصاریان.

۳ - تمامی ترجمه های آیات قرآن در این نوشتار از ترجمه آیت الله مشکینی گرفته شده است.

«فَإِذَا سُوِّيَتْهُ وَنَفَخَتْ فِيهِ مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ» (پس چون آن را درست کردم و در آن از روح خود (روح مبارک و شایسته منسوب به خودم) دمیدم، همگی برای (تعظیم) او سجده کنان به رو درافتید.) (قرآن کریم، ترجمه آیت الله مشکینی) و نیز در آیه ۹ سوره سجده آمده است: «وَنَفَخْ فِيهِ مِنْ رُوحِي وَجَعَلْ لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ» (سپس اعضاء او را (در رحم مادر) کامل کرد و از روح خویش در وی دمید؛ و برای شما (انسان ها وسیله درک محسوسات مانند) گوش و چشم ها و (وسیله درک معقولات مانند) دل ها قرار داد، حال آنکه بسیار اندک سپاس می گزارید.)

۴- اکرام ذاتی انسان در آیه ۷۰ سوره اسراء (که در مقدمه بحث آمد)، در واقع وجه تمایز انسان از سایر موجودات را بیان می کند و این وجه تمایز خود بُعدی دیگری از کرامت خداوند به انسان است که همانا اعطای عقل به آدمی است. انسان تنها موجود برخوردار از عقل است که به واسطه آن کرامت دیگری شامل وی شده و آن اراده و حق انتخاب است که سایر موجودات نیز از این حق بی بهره اند. در قرآن کریم، آیات مختلفی به صورت مستقیم و یا غیرمستقیم بر اختیار و اراده انسان تأکید دارند، از جمله آیه ۳ سوره انسان می فرماید: «أَنَا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ أَمَّا شَاكِرًا وَ أَمَّا كَفُورًا» (همانا او را به راه راست (در ابعاد زندگیش به هدایت تکوینی و تشریعی) راهنمایی کردیم، خواه سپاسگزار باشد خواه ناسپاس). همچنین آیاتی که پیامبر اکرم (ص) را در مقام تذکردهنده معرفی می کند نیز گویای این است که اختیار انسان را مفروض دانسته است. آیه ۴۸ سوره شوری، «فَإِنْ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا أَنْ عَلَيْكَ أَلَّا الْبَلَاغُ» (پس اگر از (دعوت) روی برتابند (تو را نکوهشی نیست، زیرا ما) تو را بر آنان نگهبان نفرستاده ایم، بر عهده تو جز رساندن (پیام دین) نیست (و اعتقاد قلبی و التزام عملی و جزاء دنیوی و اخروی آنها وظیفه تو نیست).

موضوع آزادی و اختیار انسان در روایات مختلفی نیز وجود دارد و از جمله امام علی (ع) می فرمایند: «لا تکن عبد غیرک وقد جعلک الله حراً»؛ (برده هیچ کس مباش؛ زیرا خداوند ترا آزاد آفریده است.) و یا امام حسین (ع) در روز عاشورا سعی کردند با یادآوری ارزش آزادگی، لشکر باطل را از خواب بیدار کنند و فرمودند: «یا شیعه آل سفیان ان لم یکن لکم دین و کنتم لاتخافون المعاد فکونوا احراراً فی دنیاکم»؛ (ای پیروان آل سفیان! اگر شما دین ندارید و از روز قیامت نمی ترسید، پس [لااقل] در زندگی خود آزاده باشید).

آزادی در این سخنان ائمه معصومین (ع) البته به معنای آزادگی و شرافت است که به صورت ذاتی در انسان وجود داشته و او را از فرو رفتن در پستی ها نجات می دهد. در مجموع با توجه به این آیات و احادیث می توان گفت خداوند نظر ویژه ای به کرامت انسان داشته و در واقع کرامت را در ذات انسان و همراه با خلق او قرار داده است، از این رو، در اسلام همه ابناء بشر با یکدیگر برابرند و آن که از تقوای بیشتری برخوردار است، بر سایرین ترجیح دارد. بر این موضوع در آیه ۱۳ سوره حجرات تصریح شده است: «یا ایها الناس إنا خلقناکم من ذکر و أنثی و جعلناکم شعوباً و قبائل لتعارفوا إِنْ أَكْرَمَکُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاکُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِیمٌ خَبِیرٌ» (ای مردم، بی تردید ما همه (افراد نوع) شما را از یک مرد و زن (آدم و

حوّا) آفریدیم، و یا هر فرد شما را از یک پدر و مادر خلق کردیم، و شما را قبیله‌های بزرگ و کوچک قرار دادیم تا همدیگر را بشناسید (پس در میان شما برتری نژادی نیست بلکه) مسلماً گرامی‌ترین شما در نزد خدا پرهیزکارترین شماست همانا خداوند بسیار دانا و آگاه است).

موضوع ترجیح یکی بر دیگری به نوع دیگری از کرامت اشاره دارد و آن کرامت اکتسابی است. کرامت اکتسابی به معنای درجات والایی است که یک انسان می‌تواند کسب کند و این نوع از کرامت ریشه در همان کرامت ذاتی دارد، بدین معنا که انسان با برخورداری از فطرت الهی، عقل و اختیار که از وجوه کرامت ذاتی هستند، می‌تواند تقوای بیشتری کسب کند و البته کسب تقوی زمینه کسب شرافت و بزرگی، که معانی کرامت هستند را نیز فراهم می‌کند.

کرامت انسانی در جمهوری اسلامی و نشانه‌های توجه به آن در بحران کرونا

کرامت انسان در نظام جمهوری اسلامی (به عنوان یک نظام مردم‌سالار دینی) که هدفش اجرای احکام و شریعت اسلام و تشیع است، اهمیت زیادی دارد. این موضوع در قانون اساسی جمهوری اسلامی مورد توجه قرار گرفته و در بند ششم اصل دوم این قانون که پایه‌های اعتقادی حاکمیت سیاسی را معرفی می‌کند بدان تصریح شده است. همچنین در اصل نوزدهم، هرگونه برتری جویی قومی و نژادی ردّ شده و چنین آمده است: «مردم ایران از هر قوم و قبیله‌ای که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ و نژاد و زبان و مانند این‌ها سبب امتیاز نخواهد بود.»

در همین جهت به بند نهم از اصل سوم قانون اساسی نیز می‌توان استناد کرد که در آن تصریح شده است: «دولت جمهوری اسلامی ایران برای رسیدن به اهداف اصل دوم مکلف به رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمام زمینه‌های مادی و معنوی می‌باشد.»^۴

توجه نظام جمهوری اسلامی به کرامت انسان در حوزه عمل نیز بروز و ظهور چشم‌گیری داشته است. این موضوع نیازمند بررسی و تشریح زیادی است، اما به جهت محدودیت‌های این نوشتار در اینجا به صورت مختصر نگرش‌ها و اقدامات کلی بعد از انقلاب اسلامی که گویای توجه به کرامت انسان است را می‌توان در این موارد دید:

مواردی همچون: تأسیس نظام جمهوری اسلامی بر اساس رأی و نظر مردم و تداوم این امر با انتخابات‌های مختلف؛ توجه به حقوق اقلیت‌ها همچون آزاد دانستن آنان در اجرای مراسم دینی خود، توجه به حقوق سیاسی آن‌ها از طریق اعطای فرصت نمایندگی مجلس؛ رعایت حقوق اجتماعی افراد جامعه و احقاق حق آنان با برخورد با مجرمین؛ رعایت حریم خصوصی افراد؛ توجه به اقشار مستضعف جامعه و موفقیت نسبی در رعایت عدالت؛ تأمین امنیت و استقلال ایران که جایگاه مهمی در فراهم‌سازی عزّت ایرانیان در سراسر دنیا دارد؛

۴ - اکبر عروتنی موفق، (۱۳۹۶)، «مبانی کرامت انسانی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه پژوهش‌های انقلاب اسلامی، شماره ۲۰، صص ۱۵۵-۱۷۲.

آنچه در اینجا مدّ نظر بوده چگونگی مواجهه جمهوری اسلامی با بحران کرونا و رعایت کرامت انسانی در مهار این بحران است. در این زمینه نکات ذیل را می‌توان گفت:

۱- جمهوری اسلامی ایران از همان زمانی که نسبت به شیوع کرونا در ایران اطمینان یافت، برای مهار این بیماری وارد عمل شد. البته شبهاتی در زمینه عدم ورود به‌هنگام و ترجیح دادن حضور در انتخابات بر مقابله با کرونا وجود دارد، اما این شبهه از دلایل محکمی برخوردار نیست، چرا که تصمیم‌گیری بسیاری از کشورها برای مقابله با این بیماری نوپدید معمولاً همراه با تأخیرهایی بوده است و به‌عنوان مثال نوع مقابله ایتالیا، آمریکا، انگلیس، ترکیه و فرانسه و بسیاری از کشورها در ابتدای کار همراه با فرصت‌سوزی و تأخیر بوده است. کرونا یک بیماری ناشناخته است و بسیاری از کشورها تجربه مقابله با این نوع اپیدمی که شیوع بسیار سریعی دارد را نداشته‌اند، بنابراین فرصت‌سوزی‌ها در این زمینه تا حدود زیادی طبیعی و قابل توضیح است.

۲- با اطمینان یافتن مسئولان کشور از اپیدمی کرونا، با این که این موضوع ابتدا از قم، پایگاه انقلاب و تشیع، آغاز شد، تمامی دستگاه‌ها و نهادهای کشور برای مهار این بیماری و درمان مبتلایان بسیج شدند و به‌ویژه علمای شیعه تقابل ساختگی میان علم و دین را مردود دانسته و نظرات عالمان تجربی و پزشکان را ارجح دانستند. این موضوع بدین معناست که علما و فقهای شیعه حفظ سلامت انسان‌ها را بر مناسک دینی ترجیح می‌دهند و حتی اگر زمانی امر بین رعایت حلال و حرام و حفظ جان دایر باشد، حفظ جان مهم‌تر است و اکل میته در شرایط بیم از دست رفتن جان حلال دانسته می‌شود. بر این اساس مراکز دینی و زیارتی برای جلوگیری از ابتلا به کرونا به‌سرعت تعطیل شد و حتی با افرادی که تلاش کردند با اغراض خاصی وارد حرم‌های مقدس شوند، برخورد صورت گرفت.

۳- ارزش و کرامت ذاتی انسان‌ها در اسلام و توجه جمهوری اسلامی به این موضوع ایجاب می‌کند که در درمان بیماران تمایزی میان هیچ قوم و نژادی قائل نباشد، هرچند تفاوت‌های طبقاتی، مشکلات زیادی را ایجاد کرده است، اما جمهوری اسلامی در درمان بیماران و از جمله درمان بیماران کرونایی هیچ‌گاه مواجهه قوم‌گرایانه یا مذهب‌گرایانه نداشته و همه اقوام و مذاهب در این زمینه از فرصت برابر برخوردار بوده‌اند و اگر کمبود امکاناتی در برخی شهرهای مرزی مشاهده می‌شود، برخاسته از کمبود بودجه و امکانات و نگاه مرکز‌گرایانه‌ی همه نظام‌های سیاسی است، نه نگرش قومی و مذهبی؛

۴- علاوه بر موضوع فوق، دولت ایران ابلاغ کرد که اتباع افغانستانی حاضر در کشور به جهت مشکلات بیمه‌ای به‌صورت رایگان درمان شوند. دکتر جهان‌پور، سخنگوی وزارت بهداشت در این زمینه تأکید کرد: ایران با وجود تحریم‌های ظالمانه آمریکا و مشکلاتی که دارد، همان امکاناتی که در درمان و ویروس کرونا در اختیار شهروندان خود قرار می‌دهد، به صورت رایگان در خدمت اتباع خارجی به خصوص مهاجرین افغانستانی می‌گذارد. این اقدام ایران قدردانی مقامات افغانستان را در پی داشت. همچنین اردوگاه الغدیر سیستان و بلوچستان که پذیرای اتباع بیگانه زیادی

است و اتباع مبتلا به کرونا از سراسر کشور به این مرکز ارجاع داده می‌شوند، روزانه حدود ۱۰۰ هزار نفر را غربالگری کرده و این محیط دائما ضد عفونی می‌شود.

۵- در درمان بیماران کرونایی دولت ایران تلاش کرد فقر و مشکلات مالی افراد مانعی در درمان و یا سبب تأخیر در درمان آنها نشود. طبق دستور وزیر بهداشت به دانشگاه‌های علوم پزشکی، هزینه درمان و خدمات درمانی به افرادی که فاقد پوشش بیمه، بی‌بضاعت و یا اتباع خارجی هستند، از محل منابع طرح تحول نظام سلامت محاسبه و در حساب‌های بستنکار آن دانشگاه لحاظ می‌شود. همچنین مسئولان بیمه سلامت تصمیم گرفتند تا تمامی افراد مشکوک به بیماری کرونا و فاقد بیمه که در بیمارستان بستری می‌شوند را بلافاصله بیمه کرده و در صورت توانایی مالی، خودشان حق بیمه را پرداخت می‌کنند؛ اما در صورت عدم توانایی مالی، با بررسی یک روزه وضعیت مالی آنان - که قبلاً یک ماه زمان می‌برد- سهل‌ترین شرایط برای پرداخت حق بیمه آنان در نظر گرفته شود.

۶- تلاش نیروهای نظامی ایران، سپاه، ارتش، بسیج، نیروی انتظامی و وزارت دفاع در زمینه مهار کرونا و درمان بیماران کرونایی، ضمن این که تعهد آنان به حفظ امنیت و سلامت مردم ایران را نشان می‌دهد، توجه آنها به عزت و کرامت انسان را نیز بازگو می‌کند. ایجاد نقاهتگاه برای بیماران کرونایی که روند درمان را طی کرده‌اند، از جمله اقدامات مهم در این زمینه است. سردار فتحیان، مشاور وزیر بهداشت در ستاد ملی مبارزه با کرونا، در ۲۷ فروردین تعداد تخت‌های این نقاهتگاه‌ها را ۱۴ هزار و ۳۶۷ تخت که توسط سپاه پاسداران و ۶۰۰۰ تخت که توسط ارتش راه‌اندازی شده است، بیان کرد. چنین اقدامی با این حجم و سرعت در هیچ کشور اروپایی وجود ندارد و بدین معناست که نیروهای نظامی نه تنها دغدغه حفظ سلامت افراد مبتلا را دارند، بلکه بهترین اقدام را برای جلوگیری از شیوع این بیماری و به‌ویژه جهت سلامت ماندن خانواده‌های این بیماران انجام داده‌اند.

۷- از دیگر نشانه‌های توجه نهادهای انقلابی به کرامت و ارزشمندی انسان‌ها، حضور مخلصانه شمار زیادی از بسیجیان و طلبان در بیمارستان‌ها است. این اقدامات ایمانی، کمک‌های مومنانه و انسان‌دوستانه، مواسات از داشته‌ها به مستمندان از سوی اکثریت ملت ایران بویژه اقشار انقلابی و مذهبی نقش زیادی در افزایش روحیه کادر درمانی داشته و اعتماد به نفس آنها برای مقابله با کرونا را بالا برده است.

۸- تدفین و خاکسپاری فوتی‌های کرونایی توسط طلبان و روحانیون نیز نمونه بارزی از توجه نیروهای مذهبی به عزت و کرامت انسان است. با وجود خطراتی که تدفین و خاکسپاری جنازه‌های کرونایی دارد، اما از آنجا که در مذهب و فرهنگ اسلام، احترام به میت اهمیت زیادی دارد و در فرهنگ عمومی ایران نیز فراموشی نزدیکان فوت شده دشوار است، بنابراین برخورد کرامت‌مندانه طلبان با جنازه این افراد و تلاش برای رعایت احکام شرعی، علاوه بر این که رعایت کرامت انسانی را نشان می‌دهد، رعایت آرامش روحی اقوام این مرحومین را نیز بازگو می‌کند و رعایت آرامش و توجه به احساسات افراد خود وجهی دیگر از توجه به کرامت انسانی است.

کرامت انسان در لیبرال - سرمایه داری

لیبرال سرمایه داری که در عمل به جای لیبرال دموکراسی نشسته است، ادعای اصلی خود را توجه به انسان می داند و معتقد است انسان نقطه آغاز هرگونه طرح و اندیشه‌ای درباره هستی و جهان محسوب می شود. این دیدگاه اگر از سوی فلاسفه‌ای همچون کانت صادقانه بیان می شد، در عمل به نسبت زیادی دگرگون شد و سرمایه داری و منفعت طلبی مادی جای توجه به انسان را گرفته است.

اساساً کرامت انسانی به معنایی که در اسلام گفته شد، در تفکر غرب وجود ندارد. در حالی که در سیره و سنت پیامبر اعظم (ص) و آیات قرآنی از ۱۴۰۰ سال قبل، ارزش و کرامت ذاتی انسان مورد توجه بوده است، مفهوم کرامت در غرب جدید چندان ریشه دار نیست و همین معنا نیز از سوی سرمایه داری صنعتی نیز به شدت محدود و در معرض خطر قرار گرفته است. در غرب باستان رواقیون از حقوق طبیعی انسان صحبت می کردند و این دیدگاه را از یک منظر می توان به معنای ارزش ذاتی که آن‌ها برای فرد قائل بودند، تلقی کرد، اما اولاً این معنا در اندیشه آنان کاملاً ماده گرایانه بود و بنابراین آن‌ها تمامیت انسان و ابعاد روحانی او را در نظر نداشتند و ثانیاً در دوران تاریک حاکمیت کلیسا، آن قدر علیه انسانیت اقداماتی صورت گرفت که احیاء انسان گرایی کلاسیک به سادگی ممکن نبود. اتفاقاً در اواخر قرون وسطی اولین ندهایی که در دفاع از انسان مطرح شد، متأثر از توجه متکلمین و فلاسفه مسیحی همچون اکهارت، توماس آکوئیناس، راجر بیکن و... به علم النفس و دانش طب ابن سینا بود.

در دوران غرب جدید مفهوم کرامت را با واژه dignity تعریف می کنند. در دوران جدید این مفهوم اولین بار توسط کانت مورد توجه جدی قرار گرفت، هرچند جان لاک، قبل از وی مقدمات این بحث را فراهم کرده بود. در نظام فکری کانت، آدمیان از جایگاه ویژه ای برخوردارند. انسان دارای یک ارزش ذاتی است و همین امر او را از مخلوقات دیگر متمایز می کند. «کرامت، نخستین و ابتدایی ترین ضمانت اجرایی در زندگی انسان‌هاست که بر اساس آن، انسان فارغ از همه ویژگی‌های نژادی، دینی و... از ارزش ذاتی یکسان و جایگاه ویژه ای برخوردار است»^۵ کانت این ارزش ذاتی را در برخورداری انسان از عقل می داند و معتقد است انسان در همه زمان‌ها و مکان‌ها دارای ارزش ذاتی است و نباید آن را به چشم ابزار و شیء مورد توجه قرار داد.^۶

روشن است که تشریح اخلاق و انسان شناسی کانت که موضوع کرامت انسانی را باید در آن‌ها قابل جستجو کرد، در اینجا ممکن نیست، ضمن این که خوانش‌های متفاوتی هم از این موضوعات در فلسفه کانت وجود دارد، اما آنچه در اینجا مهم است این که هرچند کانت قائل به ارزش ذاتی برای انسان است، اما وی ارزش‌های ذاتی را مربوط به عالم ذوات فی نفسه (نومن) می داند که باید در جهان پدیدار (فنومن) عملیاتی شوند و در جهان پدیدار هم با قانون و قرارداد

۵ - محمود صابری، «کرامت انسان از دیدگاه کانت»، پایگاه فرهنگی راسخون، قابل دستیابی در آدرس: <https://rasekhoon.net>

۶ - همان.

انسانی سروکار داریم.^۷ بدین ترتیب ارزش‌های ذاتی در جهان واقع مشروط می‌شوند. مشروط شدن حقوق ذاتی انسان امری کاملاً عقلانی و لازم است، اما این مشروط شدن در دوران بعد از کانت، ذاتی بودن ارزش‌ها را به حاشیه راند و ارتباطش را با جهان معقولات از دست داده و کاملاً به ورطه محسوسات تنزل می‌یابد. این مشکل با آنچه کانت در بنیاد مابعدالطبیعه/اخلاق (که به اخلاق ناب می‌پردازد) و نقد عقل محض (که به اخلاق عملی می‌پردازد) می‌گوید بی‌ارتباط نیست. وی در اولی سعی دارد اخلاق را کاملاً از مبانی تجربی مبرا کند و البته در مقدمه آن کتاب معتقد است طبیعت را باید به اخلاق اطلاق کرد و در دومی راه را برای مطالعه تجربی انسان باز می‌کند و مهم‌تر این که در رساله/انسان‌شناسی از منظر پراگماتیکی، طبیعت انسان را در پیوند با وجوه اجتماعی آن یعنی تمدن، جامعه‌پذیری و تربیت بحث می‌کند،^۸ بنابراین انسان‌شناسی کانت که زمینه خوانش دوگانه عقلی-تجربی او را فراهم می‌کند، سبب می‌شود ارزشمندی ذاتی و کرامت ذاتی انسان از جانب نگرش تجربی به او زیر سؤال رود.

اگر فلسفه کانت در مجموع احترام به ارزش ذاتی انسان و پایبندی به حقوق او را برمی‌انگیخت، اما جریان اصلی فلسفه غرب با اصالت دادن به تجربه و محسوسات، زمینه سیطره سودگرایی و منفعت‌طلبی را فراهم کرد و کرامت انسان در چنین شرایطی دستخوش سود و زیان سرمایه‌داری قرار گرفته است. سردمداران اندیشه سودمندگرایی در غرب افرادی بودند که از دل تجربه‌گرایی سربرآوردند. اساساً سودمندگرایی (فایده‌گرایی) بیشتر از سوی اندیشمندان انگلیسی همچون جرمی بنتام و جان استوارت میل مطرح و دنبال شده است که در سنت فکری تجربه‌گرایی پرورش یافته‌اند. بدین ترتیب نتیجه تنزل از عالم معقولات به محسوسات، افتادن در ورطه منفعت و لذت بود، بنابراین هرچند برخی قوانین در کشورهای غربی و همچنین منشور حقوق بشر بر کرامت انسان تأکید دارند، اما تعریف ارزش‌ها و هنجارها بر مبنای تجربه و حواس، خطر نگرش سوداگرایانه را به دنبال دارد. این وضعیت سبب شده تا انسان در جریان اصلی اندیشه غرب بیشتر در مقام ابزار و وسیله دیده شود و البته در اواخر قرن بیستم متفکران انتقادی تلاش کردند با برجسته کردن علایق ارتباطی انسان (زبان و گفتگو) از این نگرش ابزاری بکاهند، اما شیوع کرونا و شیوه مواجهه دولت‌های غربی نشان داد که دولت‌های غربی در مواقع بحرانی به همان نگرش‌های اصلی خود نسبت به انسان که همانا نگرشی سوداگرایانه است، باز می‌گردند.

کرامت انسانی در پرتو بحران کرونا در غرب

عملکرد دولت‌های غربی، به‌ویژه انگلیس و آمریکا در مواجهه با بحران کرونا، موضوع ضرورت توجه به کرامت انسان و نقد بی‌توجهی غرب به آن را این روزها در رسانه‌های غربی برجسته کرده است. جاناناتان کوپر، متخصص حقوق بشر، در یادداشتی در پایگاه Oxford Human Rights Hub از عملکرد دولت انگلیس و بی‌توجهی آن به «حق

۷ - مرتضی روحانی راوندی و سیدحمید طالب‌زاده، (۱۳۹۰)، «انسان‌شناسی در اندیشه کانت»، فصلنامه متافیزیک، سال سوم، شماره ۱۱ و ۱۲، صص ۷۳-۸۸.

۸ - اعظم محسنی و یوسف شاقول، (۱۳۹۰)، «جایگاه انسان‌شناسی در نظام اخلاقی کانت»، فصلنامه پژوهش‌های فلسفی، سال دهم، شماره ۱۸، صص ۲۱۹-۲۴۱.

کرامت انسان» انتقاد کرد و خواستار تصویب قوانین محکمی جهت دفاع از این حق شد.^۹ همچنین جان استونس‌تریت و شین موریس، سازندگان برنامه رادیویی BreakPoint (که مسائل سیاسی را از زاویه نگرش مسیحی تحلیل می‌کند) معضل بازگشایی مشاغل در آمریکا را در مقابل افزایش شیوع کرونا مورد بررسی قرار داده‌اند و ضمن مهم دانستن هر دو موضوع، نسبت به از بین رفتن کرامت انسانی در چنین وضعیتی هشدار داده و تأکید می‌کنند که «مسیحیان نباید اجازه دهند برچسب قیمت روی افراد گذاشته شود».^{۱۰}

با این حال مروری بر رفتارهای دولت‌های غربی امید مسیحیان را نا امید می‌کند و نشان می‌دهد حق کرامت انسانی در این کشورها به سادگی زیر سؤال می‌رود. در این باره **نشانه‌های قابل توجهی** وجود دارد:

۱- اولین موضوع در چگونگی رویارویی دولت‌های غربی با کرونا را هنگامی که هنوز این اپیدمی در غرب چندان شیوع نیافته بود، می‌توان دید و آن سرقت تجهیزات پزشکی این کشورها توسط یکدیگر بود. اولین نمونه درگیری در این زمینه در اوایل ماه مارس (اسفند ۱۳۹۸) بین جمهوری چک و ایتالیا اتفاق افتاد. چک ۱۱۰ هزار ماسک ایتالیا را توقیف کرد. این مشکل تنها پس از تلاش‌های دیپلماتیک حل شد. ایتالیا خود مشکل دیگری با فرانسه داشت. ماسک‌های خریداری شده از سوی یک شرکت بهداشتی و درمانی سوئد از چین در روز ۳ مارس (۱۳ اسفند ۹۸) در فرانسه توقیف شد. دولت سوئد در این چارچوب وارد عمل شد تا ماسک‌هایی را که قرار بود به ایتالیا و اسپانیا فرستاده شود را از وضع مصادره خارج کند. پس از تلاش دیپلماتیک، فقط نیمی از ماسک‌ها به ایتالیا و اسپانیا ارسال شدند. این شرکت اعلام کرد که آن‌ها سفارشات آینده را از طریق بلژیک به ایتالیا و اسپانیا ارسال می‌کنند. آلمان نیز اجازه نداد ۲۴۰ هزار ماسک به سوئیس از این کشور صادر شود و در روز ۸ مارس (۱۸ اسفند ۹۸) محصولات مذکور را توقیف کرد. در این میان دولت آمریکا از همه فعال‌تر بود و فرانسه اعلام کرد ماسک و سایر محصولات محافظتی را که از چین سفارش داده و هزینه آن پرداخت شده، آمریکا تصاحب کرده است. آلمان نیز اعلام کرد که آمریکا ۲۰۰ هزار ماسک محافظتی این کشور را ضبط کرده است. «اندرئاس گایزل»، نماینده مجلس در آلمان، با انتقاد از این اقدام آمریکا، آن را «راهزنی دریایی مدرن» توصیف کرد. جنگ ماسک در خود آمریکا و بین ایالات و دولت فدرال نیز گسترش یافت و سه میلیون ماسک خریداری شده از سوی ایالت ماساچوست، به وسیله یک آژانس دولتی فاقد نام در بندر نیویورک مصادره شد.^{۱۱}

۲- دولت آمریکا در درمان بیماران کرونایی رفتار نژادپرستانه‌یی در پیش گرفته است. طبق گزارش روزنامه واشنگتن پست در حالی که ۳۰ درصد از جمعیت شیکاگو سیاهپوست هستند، اما ۷۰ درصد از افرادی که در این شهر بر اثر کرونا جان خود را از دست داده‌اند، سیاهپوست می‌باشند. اوضاع در منطقه «میلواکی» بدتر از شیکاگو است: سیاهپوستان، ۲۶ درصد از جمعیت این منطقه را تشکیل می‌دهند، اما ۷۳ درصد از تلفات ناشی از ابتلا به کرونا مربوط به سیاهپوستان

۹- <http://ohrh.law.ox.ac.uk/dignity-the-right-to-life-and-the-coronavirus/>

۱۰- <https://www.christianheadlines.com/columnists/breakpoint/jobs-or-lives-upholding-human-dignity-and-fighting-coronavirus.html>

۱۱- «کرونا چگونه غرب وحشی را زنده کرد؟»، باشگاه خبرنگاران جوان، قابل دسترسی در آدرس: <https://www.yjc.ir/fa>

می‌شود. نسبت جمعیت سیاهپوستان به تعداد تلفات مبتلا به کرونا در «میشیگان» نیز ۱۴ درصد به ۴۱ درصد است و در لوئیزیانا نسبت این آمار ۳۲ به ۷۰ درصد است و در مریلند نیز علیرغم آنکه ۳۰ درصد از جمعیت را سیاهپوستان تشکیل می‌دهند، ۴۰ درصد از آمار و ارقام مرگ و میر ناشی از ابتلا به کرونا به سیاهپوستان مربوط می‌شود.^{۱۲}

۳- چندی پیش روزنامه «دیلی تلگراف» انگلیس نیز با استناد به یک دستورالعمل رسمی در ایتالیا گزارش داد با شدیدتر شدن کرونا، مقامات رُم تصمیم دارند به مبتلایانی که بالای ۸۰ سال سن دارند یا به‌خاطر بیماری‌های زمینه‌ای وضعی‌شان وخیم است، خدمات مراقبت‌های ویژه ارائه ندهند. روزنامه گاردین در یادداشتی به قلم «جاناتان ایوز»، معاون مرکز اخلاق پزشکی دانشگاه بریستول، نیز از احتمال چنین تصمیمی در انگلستان خبر داد و واشنگتن پست نیز در گزارشی نوشت: وضعیت شوکه‌کننده کرونا در آمریکا می‌تواند منجر به تصمیم مشابه ایتالیا در دادن اولویت پایین‌تر به افراد مسن و مبتلایان به سرطان شود. درباره اسپانیا نیز انتشار ویدئویی که در آن پزشکی با چشم‌های گریان می‌گفت: «افراد بالای ۶۵ سال بایستی وسایل کمک تنفسی‌شان قطع شود تا برای افراد جوان‌تر مورد استفاده قرار بگیرد. به سالمندان مسکن می‌زنند تا درد نکشند.» نشان داد توجه به دولت‌های غربی کرامت انسانی را با محاسبه سود و زیاده مورد توجه قرار می‌دهند.^{۱۳}

۴- چگونگی مواجهه با اجساد بیماران کرونایی نیز نشانه دیگری از بی‌توجهی به کرامت انسان در غرب و به‌ویژه در آمریکاست. جزیره هارت نیویورک که زمانی شاهد دفن دسته جمعی قربانیان جنگ‌های داخلی آمریکا بود، این روزها شاهد گورهای دسته جمعی برای دفن قربانیان کرونا در آمریکاست، به‌گونه‌ای که هر ۱۰ جنازه را در یک گور و آن هم با استخدام زندانیان دفن می‌کنند. جالب این‌که در همین شرایط مسلمانان نیویورک تمام تلاش خود را به کار گرفته‌اند تا اموات مسلمان را با نهایت احترام دفن کرده و همانند اجساد غیرمسلم با آن‌ها رفتار نمی‌کنند.^{۱۴}

نتیجه‌گیری

از آنچه گذشت می‌توان لغزنده بودن نگاه غرب به انسان را استنباط کرد، به این معنا که هرچند در ظاهر دولت‌های غربی همواره از توجه به انسان و رعایت حقوق وی سخن می‌گویند، اما این نوع توجه پیوند زیادی با نظام اقتصادی آنان دارد. توضیح این‌که سرمایه‌داری غرب به رفاه انسان توجه و تأمین زندگی مرفه برای او را مدّ نظر دارد، اما این توجه بیشتر بدین سبب است که شهروند غربی بتواند کار کند، مالیات پردازد و طغیان نکند. البته این اهداف هم قابل دفاع بوده و همه نظام‌های سیاسی باید این کارکردها را مدّ نظر قرار دهند، اما این نگاه چون انسان را بیشتر موجودی مادی می‌نگرد، نه در مقام خلیفه الهی، بنابراین وقتی امر بین منافع اقتصادی و دفاع از انسان دایر شود، سرمایه‌داری غرب منافع اقتصادی را ترجیح می‌دهد. از اینجا می‌توان چگونگی برخورد دولت‌های غربی با مردم سایر کشورها و به‌ویژه کشورهای غرب آسیا را فهم کرد.

^{۱۲}<http://sobhe-no.ir/newspaper/911/5/36972>

^{۱۳}<https://www.mashreghnews.ir/news/۱۰۵۴۹۰۲>

^{۱۴}<https://www.irna.ir/news/8374714>

در مقابل ارزش ذاتی انسان و نگاه یکسان به همه انسان‌ها یک اصل بسیار مهم در ادیان الهی و به‌ویژه در دین اسلام محسوب می‌شود. البته در عمل کمبود امکانات رفاهی و مشکلات اقتصادی در کشورهای اسلامی و از جمله ایران، که البته بخشی از آن نیز به دلیل اعمال فشارها و تحریم‌ها از سوی غربی‌هاست، بسیاری از اوقات کرامت و ارزش انسان را در معرض تهدید قرار می‌دهد، اما در مجموع نگرش ذات‌گرایانه به کرامت انسانی و متصل دانستن کرامت انسان به مبانی محکم دینی سبب می‌شود تا در مواقع بحرانی حفظ جان انسان‌ها اولویت یابد و تمام تلاش‌ها برای رعایت این اصل صورت گیرد. عملکرد جمهوری اسلامی در زمینه کرونا که تحسین بسیاری از دانشمندان دنیا و رضایت نسبی مردم در داخل را با همه شرایط تنگنای تحریمی داریم برانگیخته است، این موضوع را به روشنی بیان می‌کند.